

פרשת חיי שרה – היחס לממון

[נכתב ע"י הרב משה צוריאל, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 1.
בהנהגה. בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיחו]

יש לתמוה על אריכות הדברים של משא ומתן בין אברהם לעפרון ברכישת חלקת שדה מערת המכפלה (שבעה עשר פסוקים). גם חז"ל התפלאו על האריכות הזאת ואמרו: "כמה דיות (=ריבוי של דיו) משתפכות, כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב 'בני חת'. עשר פעמים כתוב 'בני חת' כנגד עשר דברות, – (ללמדך) שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק, כאילו מקיים יי הדברות" (בראשית רבה, פרק נח).

ברור כי אין אף מלה מיותרת בכל הפרשה, ויש כאן לימודים אין מספר. (ראה דברי 'קול אליהו' של הגר"א על שבעה פעמים "קבור מתד" ואחד מהן להיפך "מתד קבור", ומה שתיירץ). זאת לדעת, שהתורה דומה למפת-העולם. כל נקודה מסמלת 'עיר'. כל שרטוט מסמל נהר רחב-ממדים. העיר והנהר בגודלם האמתי עין-לא-תשבע להכיל כל פרטיהם. אבל על המפה, הרי הם טיפת דיו בעלמא. כך כל תג בתורה מכיל חכמה עד אין סוף.

אנו נעסוק כאן בהשוואת עפרון לאברהם ביחסם לממון.

עפרון עלה לגדולה ונתמנה לשופט (רש"י כג, ז) רק בגלל שינשיא-אלהים' הזדקק אליו לרכישה זו. וכל השדה קבל תקומה (בי"ר, נ"ח). והנה: בכל מקום שעפרון מוזכר, מסרו לנו בעלי המסורת שיש לכתוב עם אות ו'. פרט לעת מסירת הכסף (פסוק טז) כתוב 'עפרן', חסר.

ורש"י מבאר: "חסר וא"ו, לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה. שנטל ממנו שקלים גדולים שהם קנטורין, שמתקבלים בכל מקום". וכבר העיר "בעל הטורים" "עפרן' חסר כתיב, בגימטריא 'רע עין', ועולה חשבון ת' כנגד ת' שקלים שלקח במערה". זהו פלא בפני עצמו. וזה מפורש במדרש (בי"ר, נ"ח) על הפסוק "נבהל להון איש רע עין, ולא ידע כי חסר יבואנו" (משלי כח, כב).

א. האדם ניכר בכוסו, בכיסו ובכעסו (עירובין סה:). והורה לנו מהר"ל (י"נתיבות עולם", נתיב התפלה, פ"ג) דהיינו בשלושת חלקי האדם: גופו (שכרות) / ממונו (כיסו) / ונפשו (כעסו).

ב. כך הוא מפרש ג' תפילות היום,

- שחרית, תיקון הגוף שהאדם מפסיק שינה המתוקה עליו ביותר והוא בא להתפלל;
 - מנחה, אז מפסיק עסקיו הכספיים;
 - וערבית, אז נפשו לואה (עייפה) מפני טרדות כל עסקיו והוא מבקש לנוח, ואעפ"כ הולך להתפלל.
- ג. וכן בגאונותו האופיינית מבאר מהר"ל:
- לא עם הארץ חסיד (פגם מצד השכל),
 - ולא הקפדן מלמד (פגם מצד הנפש),
 - ולא הביישן לְמַד (פגם מצד הגוף, שחסר לה האיזון הנפשי),
 - ולא כל המרבה בסחורה (מצד ממונו) מחכים (ביאורו לאבות, דף עט).

ד. וכן ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם: צעקה (כח בנפש) / צדקה (כח ממונו) / שינוי מעשה (גופו) / ושינוי שם (שינוי כלליותו) (י"חידושי אגדות" על ר"ה טז:).

ה. וכן העולם עומד על – תורה (שכל) / עבודה (פעילות גופנית ונפשית) / וגמ"ח (ממונו).

ו. וכן בפרק ד' של אבות, איזהו חכם (=נפש), איזהו גיבור (=גוף), איזהו עשיר (=ממון), ואיזהו מכובד (=יחסו בחברה הכללית).

מכל הנ"ל הננו רואים, שחלק מהותי של מכלול האדם הוא, יחסו לממונו.

כעת נחזור לעיונו בהשוואת נדיבות-לבו של אברהם אבינו (ועידה), מול בהילותו של עפרון לאגור הון.

א. לפי חז"ל, **אברהם** הוֹרָה לשחוט ג' ראשי בקר בכדי לתת לכל אחד משלושת אורחיו "לֶשׁוֹן בַּחֲרָדָל" (ב"מ פה.).

ב. כך ראינו גם אצל **יעקב** כאשר רכש חלקו מן עשו במערת המכפלה: "אמר יעקב: 'רשע זה עתיד ליכנס הוא ובניו למערת המכפלה ויהא לו חלק ודירה עם הצדיקים הקבורים בתוכה?!' מיד עמד ונטל את כל הממון שהיה בידו ועשה אותו כרי ואמר לעשו: 'אחי, חלק שיש לך במערה זו תרצה, או כסף וזהב זה?' באותה שעה אמר עשו: 'הרי בית קבורה מצוי בכל מקום, ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל הממון הזה?' מיד עמד ונטל כל אותו הממון ונתן לו חלקו" (מדרש שמו"ר סוף פ' לא).

ג. רשעים עושים ממונם אלוהיהם. מסופר במדרש **רשב"י** הכיר אדם א' בצור וכאשר ביקר אצלו שמע מאחורי הדלת שהוא אומר לעבדו להכין לו טלופחין (מזון גרוע וזול). כאשר נכנס, הכין לו כלי כסף וזהב. התפלא רשב"י על קמצנותו האישית, והעיר לו על כך (והרי מהר"ל על מגילת אסתר כותב, אודות "בהראותו כבוד עושר מלכותו" של אחשוורוש, שה"כבוד" של העושר הוא להשתמש בו לאחרים, ולא לאגור אותו בבנקים וניירות-ערך מחוסרי-ברכה כמו עכברא דשכיב אדינרי - סנהדרין כט:). ענה לו הקמץ: "אתם, תורתכם מעניקה לכם כבוד בעיני הבריות. אבל אנו, אי לית לון ממונא, לית בר נש דמוקר לון" (מדרש אסתר, ב.). וזהו צער גדול להם.

ד. מהר"ל מבאר ברכת ה' **לַגֵּר** "ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" ("גור אריה", דברים י, יח) ושואל: למה ה' לא נתן לו כסף גופא? ועונה כי הברכה היא כלי שימוש של אדם ישירות, ולא אמצעי תשלום (=ממון) שבהם צריכים לטרוח וללכת לרכוש את הכלים ההם. והשווה המעלה של "דמקרה הנייתה" - (תענית כג:) ובה טועים הרבה מבני דורנו, לתת יקר לניירות ההם, ולגונזם בכספת ללא כל שימוש מעשי. עלינו לזכור שבני ראובן וגד, שהיו מחבבים את ממונם והקדימו "גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו", לכן גלו ראשונים לכל עשרת השבטים (מדרש במד"ר סוף כב.).

ה. והנה כאשר נעייין לדעת מה גרם **לנבל הכרמלי** שדוד המלך יגזור עליו עונש מיתה, ראינו בספר "צרור המור" (רבי אברהם סבע, ממגורשי ספרד פרשת תזריע דף 19:) -

"צרות עין באה מצד חמדה והיא אָם לכל המחלות והעבירות, והרי הוא ככופר בעיקר כמו בעל לשון הרע שאומר 'מי אדון לנו'... וזה היה עון סדום וחברותיה (אשר יד עני ואביון לא החזיקה - יחזקאל טז, מט, ובה מובן הביטוי 'מדת סדום' של האומר שלי שלי, שלך שלך; אבות פ"ה)... וכן זה היה עון נבל הכרמלי שִׁנְגְפוּ ה' בעשרה ימים, לא על (התחצפות ל) דוד בלבד, אלא לפי שהיה צר עין וכפר בעיקר וחשב שהפל שלו ולא מִיַּד ה', ולכן אמר 'מי דוד ומי בן ישי'... ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה'. בזה הורה על רשעתו, כי בצרת עינו ונבלותו היה חושב שהיה לחמו ומימיו (=שלו) וכוחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה... ועליו נאמר 'אמר נבל בלבו אין אלהים'... וזהו אשר אמרו בענין נגעי בתים 'ובא אשר לו הבית' ודרשו חז"ל מי שמיחד כליו לו ואינו רוצה להשאיל לשכניו, כשבאים אצלו ואומרים 'השאילני קרדומך או נפה וכברה' והוא אומר 'אין לי כלי זה' וכל זה לפי שחושב שהכל שלו ובידו החזקה קנהו, ואומר 'כמה טרחתי לקנות כלי זה ועכשיו זה בא לכלותו? ילך ויטרח כמו שאני עשיתי' ואינו רואה כי השי"ת הוא הנותן כח לעשות חיל"..."(ע"ע ערכין טז.).

ו. ידוע חומר איסור גביית רבית על הלוואה.

- "כאילו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם" (שמו"ר לא/ג)
- ולא יחיה לעוה"ב (שם, לא/ו)
- וכאילו כפר באלהי ישראל (ב"מ עא.)
- "וכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל" (לשון "מסילת ישרים", פ"יא).

מה הענין? – מבאר האדמו"ר מקומרנא בשם בעש"ט ("היכל הברכה", ויקרא דף רעו.) שכל מזונותיו של האדם קצובין לו מראש השנה (ביצה טז.) "וכשאנו מאמין בזה ונותן תוספת (של רבית) לבשר ודם כאילו הוא נתן לו, ובאמת המלוה אינו אלא שלוחו של ה' (=כדברי "חובות הלבבות", בטחון, פ"ד) ולמה יתן תוספת למי שלא נתן לו כלום? העושה זה נקרא 'כופר' עכ"ל.

נזכור דברי **ספר החינוך** (מצוה סז) על הנמנע מלהלוות לחברו: "אמרו חז"ל שהאדם מרוחק, ונמאס, ונתעב, ונאלח, ומשוקץ, עד שקרוב להיות מיאוסו כמיאוס ע"ז, אם יש לו ומושך ידו ממצוה זו". (ני"ל שמקורו בב"ב י. שהנמנע מלתת צדקה לעניים נקרא 'בליעל' בדומה למי שעובד ע"ז).

ז. ולכן, זהו אחד מעיקרי מצוות שביעית. ראשית: **השמטת חובות**.

כח הוותרנות גורמת אריכות ימים (מגילה כח.) ותכונה זו נזכרה אצל צדקותיו של **איוב** (ב"ב טו.).

בגיטין לו: - "אמר שמואל, הא פרוסבולא **עולבנא** דדייני הוא, אי איישר חיל, אבטליניה" וחקרו שם בגמרא מהו לשון "עולבנא", חוצפא או ניחותא. ובאמת צע"ג איך יש כאן לשון ניחותא ואיך אפשר לטעות בביטוי "עולבן" בדבר והיפוכו? והנה בספר "הערוך" מבאר שהוא לשון "מנצח במלחמה ודוחקו" והשתא מובן שפיר. כי תמיד יש בו-זמנית צד א' שאצלו ניחותא, וצד מנגד שאצלו סבל וצער. לכן שמואל שואל אם הפרוזבול הוא 'נצחון' שדייני ישראל הצילו את בעלי-כיסים הנושים לקבל תשלום חובותיהם, או הוא לשון 'חציפות', שלחצו ודחקו את העניים הנדכאים. והנה רואים אנו בגמרא הביאו דוקא ראיות לצד השני (עלובה כלה וכו') הרי ששמואל **מותח ביקורת** על תקנת חכמים הזו. כי כוונת ה' במצוות השמטת חובות היתה לחנך כל בית ישראל שכולנו משפחה אחת, אחים וריעים. ומי שיש לו עודף כסף (עד כדי שהיה יכול להלוות למישהו) ישמח בכך, ולא ידרשנו בחזרה כעבור שנה שביעית. רק "הוראת שעה" היתה כי ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זל"ז. כלומר, כאשר נשוב לרמה מוסרית הנאותה לישראל, שוב יקום ב"ד הראוי לכך לבטל תקנת פרוסבול, שהיא בעצם "עולבנא דדייני" (לפי שמואל).

הלימוד עבורנו הוא ללכת בעקבות אברהם אבינו, ולא ח"ו בעקבות עפרון, שאבדו עשתונותיו עת הוא ראה הזדמנות להתעשר מהר, ודרש מאברהם מחיר מופרז.

(הערה: ע"ע שיחה על פרשת מטות (2))